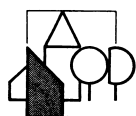

Open monumentendag 12 september 2010

“De smaak van de 19e eeuw”

Langs de Rijksstraatweg Ubbergen - Beek

STICHTING tot behoud
van MONUMENT EN LANDSCHAP
in de gemeente UBBERGEN

*Tekst uit:
Wingens, M. Monument en Landschap,
Mac Donald/SSN Boekdruckers bv,
Nijmegen, 2004*

RIJKSSTRAATWEG UBBERGEN NAAR BEEK

Met de opening van de Rijksweg in 1824 werden Ubbergen en Beek met hun landschappelijke schoon vanuit Nijmegen ontsloten, waarna de vestiging van bemiddelde lieden en toerisme ogenblikkelijk op gang kwamen. Voordien waren beide dorpen vanaf de stuwwal slechts toegankelijk geweest via steile en smalle holle wegen. De landwegen die de beide dorpen doorkruisten maakten reizen evenmin tot een plezier. De nieuwe weg daalde vanaf Nijmegen geleidelijk de stuwwal af en was niet alleen breed en bestraat (vandaar "straatweg"), maar liep over een deels afgegraven, deels opgehoogd parcours aan de voet van de stuwwal waardoor klimmen en dalen tot een minimum werden beperkt en overstroming bij hoog water werd voorkomen. De aanleg van de weg was een particuliere onderneming op initiatief van de nieuwe bewoner van het Huis te Ubbergen, jhr. G.J. Dommer van Poldersveldt., die ook de voornaamste financier was. In Ubbergen doorkruiste de weg zijn domein. Het beheer van de weg was tussen 1824 en 1929 in handen van de "Commissie van den Straatweg Nijmegen-Cranenburg", die hiervoor in Ubbergen tol hief. In 1929 nam het rijk het beheer van de commissie over en kreeg de straatweg de naam Rijksweg. De tol werd toen opgeheven.

Alle panden aan het Ubbergse deel van de Rijksweg behoren tot het sinds 1993 beschermde dorpsgezicht. Veel van de hoofdzakelijke 19^e-eeuwse villa's die na de ontsluiting van Ubbergen zijn gebouwd, zijn rijksmonumenten.

Ubbergen bij de tol

Hoek Keteldal "Groot Musschenberg"

HET 'DUITSE' DEEL VAN DE RIJKSSTRAATWEG

Ter hoogte van het Keteldal is de overgang naar het gedeelte dat tot 1949 tot Duitsland hoorde. Het gebied aan de linkerkant van de weg, met het buurtschap de Smorenhoeck was Nederlands. De straat en het deel van de stuwwal aan de rechterkant waren Duits. Op de stuwwal lag het landgoed Wylerberg, dat deel uitmaakte van de gemeente Wyler. Het landgoed is in 1949 in het kader van Duitse herstelbetalingen aan Nederland gekomen, evenals andere grensgebieden, waaronder Elten, aan de overzijde van het Rijndal. Anders dan deze gebieden is de Wylerberg in 1960 niet aan Duitsland teruggegeven, op enkele landbouwgebieden na. Tegenwoordig is het landgoed eigendom van Staatsbosbeheer en draagt het de naam de Duivelsberg.

N.H. kerk en kerkhof, Rijksstraatweg 38, Ubbergen.

DATERING: 15^e eeuw; koorsluiting ca. 1650; consistoriekamer 1960-1961

BOUWTYPE: eenbeukige kerk
ARCHITECT: F.M. Oswald, Berg en Dal (consistoriekamer)

EXTERIEUR: vormgeving ramen 1960-1961

INTERIEUR: grotendeels 1960-1961

Het wit gepleisterde eenbeukige kerkje ligt enigszins boven de weg verheven tegen de stuwwal. Het heeft rondom muurankers en is drie traveeën lang. De kerk eindigt aan de oostkant in een driezijdig koor en aan de westkant in een topgevel met schouderstukken. Het schip heeft kleine spits-, het koor grotere rondboogvensters. De topgevel heeft een rondboogvormig toegangsdeur met hierboven een smalle rondboogvormige nis waarin een spitsboogvenstertje zit. Achter het koor bevindt zich een lagere aanbouw; de consistoriekamer. Op het dak staat een dakruiter met twee kleine luidklokken. Op de oudste klok – een geschenk van de stad Nijmegen – is de inscriptie: “Si Deus pro nobis quis contra nos 1687” (Als God voor ons is, wie kan er dan tegen ons zijn 1687) aangebracht. De jongere klok heeft als opschrift de naam van de gieter en het jaartal: “J.B. Levache 1734”.

Het gebouw heeft een sober ex- en interieur. De vlakke gevels worden alleen onderbroeken door de vensters en de toegangspoort. Ook de muren aan de binnenzijde zijn volkomen vlak gehouden en worden alleen verlevendigd door grote spaarnissen. Het interieur bevat een 17^e-eeuwse kansel met een zeskantige kuip. Het secretarieorgel van J.S. Strümpfler (1805) werd in 1979 in de N.H. Kerk te Beek geplaatst.

KERKHOF

De begraafplaats, waar de protestantse elite van Ubbergen werd begraven, bevat grafkelders met hardstenen zerken die rondom het kerkje zijn gegroepeerd. De geplaatste grafzerken stammen voor het merendeel uit de tweede helft van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw. Het grafschrift van de arts Abraham Scholl van Egmond staat vermeld in het “Laatste bijvoegsel” van de zevende druk (1871) van de *Camera obscura* van Hildebrand, evenals een beschrijving van de begrafenis.

GESCHIEDENIS

Op de plek waar het kerkje staat, stond in de middeleeuwen al een kapel die in 1339 gefundeerd zou zijn. Dit gebouw werd tijdens de Tachtigjarige Oorlog zo zwaar beschadigd, dat na 1648 “wederoptimmering” plaatsvond. Er mag

worden aangenomen dat het kerkje toen grotendeels is herbouwd. De toenmalige vormgeving valt af te leiden uit een schets van Cornelis Pronk uit 1731. Nadat het kerkje in 1794 tijdens de Franse inval opnieuw zwaar was beschadigd, werden in 1806 ingrijpende herstelwerkzaamheden uitgevoerd en er is een consistoriekamer aangebouwd. In 1960-1961 is het kerkje gerestaureerd door ir. F.M. Oswald uit Berg en Dal, waarbij een aantal veranderingen is aangebracht: de grote rondboogvensters in het schip zijn vervangen door kleinere spitsboogramen, de consistoriekamer is afgebroken en groter herbouwd, de grafkelder onder het koor is dichtgestort en het gebouw is wit gepleisterd, zoals in de 18^e en 19^e eeuw ook het geval was geweest. In 1976 is het kerkje aan de protestantse eredienst onttrokken. Sindsdien wordt het gebruikt voor concerten en dergelijke.

Bronhuize, Rijksstraatweg 56, Ubbergen

FUNCTIE: woonhuis

DATERING: 1824

EXTERIEUR: *grotendeels
oorspronkelijk*

INTERIEUR: *deels gewijzigd in het
derde kwart van de 20^e eeuw*

Bronhuize ligt aan de zuidzijde van de straatweg tegen de stuwwal, aan de rand van het Bronhuizerbos dat naar deze villa is genoemd. Het blokvormig pand is wit gepleisterd, op het souterraingedeelte na dat een grijs gepleisterde blokverdeling kent. Het is drie bouwlagen hoog en wordt afgedekt door twee haaks op elkaar staande overstekende zadeldaken op korbelen met donkere pannen en windveren. Het dak aan de straatzijde loopt hier met de nok evenwijdig aan. Aan de achterzijde bevindt zich een aanbouw met schilddak. Rechts van de oprit staat een monumentale beukenboom.

De symmetrisch ingedeelde voorgevel is drie vensterassen breed en als volgt opgebouwd: het souterrain met korte vensters, de bel-etage, voorzien van dubbele balkondeuren met bovenlichten en een gevelbreed smeedijzeren balkon, de verdieping met korte vensters en tenslotte, in het dakschild, de omstreeks 2000 aangebrachte dakkapellen. De deur- en vensterpartijen zijn voorzien van blinden. De naoorlogse ingangspartij bevindt zich in de aanbouw tegen de linkerzijdegevel. Een opvallend element vormt het met koper bedekte zadeldak hiervan.

GESCHIEDENIS

Bronhuize ontleent haar naam aan de geneeskrachtige bron die hier in 1745 werd ontdekt door Johan Hartman Degener, stadsgeneesheer van Nijmegen. De weduwe van Johan graaf van Welderen, de eigenares van het terrein, dat bij het Huis te Ubbergen hoorde, vreesde voor toeloop en liet het daarom omheinen. Van exploitatie van het water is nooit iets gekomen. Het pand is ingetekend in de kadastrale atlas van 1832.

Museum Mooi Nederland, Hoek Rijksstraatweg en Van Randwijkweg 2, Beek

VROEGERE FUNCTIE: *onderstation;
opslagruimte*
DATERING: 1912
BOUWSTIJL: *kenmerken van Nieuwe
Kunst*
EXTERIEUR: *oorspronkelijk*
INTERIEUR: *grotendeels
oorspronkelijk; gerenoveerd in 1990*

Het voormalige onderstation aan de voet van de Sterrenberg is een gaaf voorbeeld van utiliteitsbouw met Jugendstilkenmerken uit het begin van de 20e eeuw. Het pand heeft een rechthoekige plattegrond, is één bouwlaag hoog met een attiek en voorzien van een plat dak. Het hoofdvolume heeft aan de westzijde een verlaagde aanbouw.

De symmetrisch ingedeelde voorgevel van het hoofdvolume wordt aan beide zijden afgesloten door bakstenen hoeklisenen tot voorbij de attiek bestaande uit een gevellijst met geprofileerde, zwart geglazuurde rollagen en een fries van geel siermetselwerk. In het midden zijn de rollagen boogvormig uitgevoerd met natuurstenen aanzetten. Centraal in het fries staat het Nijmeegse stadswapen afgebeeld met aan weerskanten hiervan de tekst: "Gem. Electriciteitswerken - Nijmegen", uitgevoerd in groengekleurde letters. Onder het wapen wordt het fries onderbroken door een Jugendstilversieringsmotief. Het gevelvlak bestaat uit twee elkaar spiegelende delen die centraal een dubbele toegangsdeur bevatten met vierruits ramen en dubbele bovenlichten. Beide deuren worden aan weerszijden geflankeerd door een raam met driedelig bovenlicht. De gevelopeningen worden afgedekt door hanenkammen in een hardstenen sierband. De overige sierbanden en de plint en onderdorpels zijn van bruin geglazuurd baksteen. In de aanbouw rechts wordt de voorgevel grotendeels in beslag genomen door een dubbele toegangsdeur.

De voormalige machinehal, die tegenwoordig in gebruik is als expositieruimte, wordt in tweeën gedeeld door twee bogen en heeft een lambrisering van tegels. Het oorspronkelijke interieur van de wachtkamer is verdwenen.

GESCHIEDENIS

Samen met de vroegere ANWB-kiosk (Rijksstraatweg 128b) vormt het voormalig onderstation een ensemble dat verwijst naar het toerisme dat tot circa 1940 een belangrijke rol speelde in het heuvelachtige gebied ten oosten van Nijmegen. In 1889 werd de stoomtramverbinding Neerbosch-Nijmegen-Ubbergen-Beek aangelegd. Bovenop de stuwwal kwam bovendien, in 1891, een verbinding van Nijmegen met Berg en Dal tot stand. Hierdoor nam het toerisme in Beek en Berg en Dal flink toe. Het enige wat nog aan het tijdperk van de stoomtram herinnert, is het Huisje van Salm, dat als wachthuisje diende langs de Berg en Dalseweg. Beide lijnen werden in 1912 geëlektrificeerd, waarbij de lijn van Berg en Dal naar Beek werd doorgetrokken over het zogenaamde "Bergspoor" dat over een hoge, ranke brug voerde. Aan het Bergspoor herinnert alleen nog maar het voormalig onderstation, dat in 1912 werd gebouwd door het gemeentelijke elektriciteitsbedrijf van Nijmegen. Het bestond uit twee machinekamers (waarvan er nooit meer dan één is gebruikt) en een nevenruimte aan de rechterkant waarin een wachtkamer was ondergebracht voor trampassagiers. Na de opheffing van het Bergspoor in 1955 deed het gebouw dienst als opslagruimte, totdat in 1989 de Stichting Mooi Nederland het pand renoveerde en er een museum in vestigde. In 2002 is het gebouw aangekocht door de Stichting van Steen en Natuur.

De Musschenberg, Rijksstraatweg 154, Beek

FUNCTIE: *hotel & café & restaurant*

DATERING: *voorhuis uit tweede kwart 19e eeuw; aanbouw 1974*

EXTERIEUR: *voorhuis grotendeels oorspronkelijk*

INTERIEUR: *in 1972-1974 verbouwd*

Hotel-café-restaurant De Mussenberg ligt aan de voet van natuureservaat de Duivelsberg. De frontzijde van het wit gepleisterde voorhuis ligt haaks op de Rijksstraatweg. Het pand bestaat uit een blokvormig onderkelderde voorhuis van twee bouwlagen hoog onder een licht overstekend schilddak en een jongere aanbouw aan de achterzijde afgedekt door een zadeldak. Beide daken hebben donkere pannen.

De voorgevel is vier vensterassen breed. Aan de rechterzijde bevindt zich een breedte van drie assen een houten veranda met een laat 19^e-eeuwse tegelvloer. De voordeur, voorzien van ruiten en een bovenlicht, is onder de veranda in de middelste as geplaatst en heeft aan weerszijden een

schuifraam. Rechts naast de veranda bevindt zich een schuifraam met luiken. In het gevelvlak op de verdieping zijn vier ramen geplaatst waartussen gestileerd weergegeven bloemen van het onzelvevrouwebedstro zijn geschilderd.

GESCHIEDENIS

De naam Musschenberg betekende ooit in het lokale dialect: "berg, begroeid met onzelvevrouwebedstro". In de 17^e eeuw bevond zich hier al een boerderij-herberg. Tot de grenswijziging van 1949 lag het pand op Duits grondgebied. Het hotel stond aanvankelijk bekend als De Kleine Musschenberg. Een paar honderd meter naar het westen, pal op de Duits-Nederlandse grens op de kruising van de Rijksstraatweg met het Keteldal, lag namelijk tot de verwoesting in september 1944 hotel De Groote Musschenberg. De dependance van dit hotel, bestaat nog altijd (Rijksstraatweg 136). De grote en de kleine Musschenberg zijn omstreeks 1820 samen getekend door Josephus Augustus Knip.

De Eland, Rijksstraatweg 180, Beek

VROEGERE FUNCTIE: *woning; pension; boerderij*

DATERING: *ca. 1875; op oudere grondslag; schuur 1905-1907*

BOUWSTIJL: *electisme*

EXTERIEUR: *voorhuis grotendeels oorspronkelijk; achterhuis herbouwd 1999; schuur verbouwd 2001-2003*

INTERIEUR: *oorspronkelijke elementen; renovatie 1997*

De Eland ligt aan de voet van natuurreservaat de Duivelsberg, in de schaduw van een immense esdoorn. Het samengestelde pand bestaat uit een gepleisterd, crèmekleurig voorhuis en een ongepleisterd, in 1999 herbouwd achterhuis (nr. 180a). Het onderkelderde voorhuis is twee bouwlagen hoog onder een schilddak; het haaks op geplaatste achterhuis is één bouwlaag hoog met een kapverdieping onder een hoog zadeldak dat in het achterschild van het voorhuis snijdt. Achter het pand, parallel aan het voorhuis, staat een gepleisterde schuur in Duffeltse stijl die deels wordt bedekt door een zadeldak. Alle daken zijn voorzien van rode pannen. In de tuin, links naast het huis, bevindt zich een in 1996 herstelde vijver met springfontein die wordt gevoed door de achter het huis stromende beek en voormalige forellenvijvers. Vanuit de vijver stroomt het water verder naar spoelput de Smorenhoeck.

De symmetrisch ingedeelde gevel van het voorhuis is vijf vensterassen breed en wordt aan weerskanten afgesloten door geblokte hoeklisenen. De gevelvlakken worden onderbroken door een donkere plint, waterlijsten, een

kordonlijst en een fries onder een gekorniste gootlijst. De gevelopeningen met bovenlicht worden segmentboogvormig afgesloten en hebben een geprofileerde omlijsting met kuif. In het geblokte middenrisaliet bevindt zich een vernieuwde zesruits deur die correspondeert met de vernieuwde zesruits stolpramen.

Het gerenoveerde interieur van het voorhuis heeft grofweg zijn oorspronkelijke indeling behouden. Over de gehele lengte loopt een gewelfde kelder die eerder bij een 18^e-eeuwse voorganger van het huidige pand behoorde. Op de begane grond loopt langs de gehele achtergevel van het voorhuis een gang die over de oorspronkelijke vloer beschikt van tegels in verschillende kleuren die in een achthoekig patroon zijn gelegd.

De schuur is vijf traveeën lang, met (hoek)lisenen. De beide topgevels zijn na de Tweede Wereldoorlog verlaagd. Zij worden in tweeën gedeeld door een liseen die ter hoogte van de gevelpunt met getrapte blokken naar links en rechts afbuigt, tot aan de daklijst. Alleen de westelijke gevel laat de verdere, oorspronkelijke gevelopbouw zien, die in de gemeente Ubbergen uniek is: de blokken sluiten daar namelijk aan bij een getrapte sierlijst van baksteen waarmee zij samen een ruit vormen. Centraal in de ruit bevindt zich een achtzijdig venster. De drie oostelijke traveeën van de schuur zijn tegenwoordig zonder dak en ommuren een binnentuin; de twee westelijke omvatten twee bouwlagen met berging en appartementen.

GESCHIEDENIS

De Eland dankt zijn naam aan de krakers die er woonden in de jaren zeventig, tachtig en negentig van de vorige eeuw. Het pand maakte oorspronkelijk deel uit van het landgoed Wylerberg en was vóór de bouw van landhuis Wylerberg de officiële woning van de eigenaar. Landgoedeigenares Marie Schuster heeft er van 1921 tot de voltooiing van huize Wylerberg gewoond. Nadien is het huis tot circa 1940 in gebruik geweest als pension. Aan het van de Tweede Wereldoorlog zijn het huis en de schuur, die lange tijd onbewoond in niemandsland lagen, onttakeld door buurtbewoners, zoals ook bij landhuis Wylerberg gebeurde. De serre aan de oostgevel van het voorhuis verdween, evenals alle daken, met inbegrip van de borstwering rondom het voorhuis. De nieuwe bewoners, die er tot circa 1965 een boerenbedrijf uitoefenden, herstelden de daken slechts provisorisch. Het achterhuis moest het sindsdien doen met een verlaagd lessenaardak maar heeft in 1999 zijn oude vorm herkegen, evenals een deel van de schuur.